

ДЕЯКІ ПОГЛЯДИ НА СУЧАСНЕ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

«...на голову чобіт, а на ноги шапку»
(Григорій Сковорода)

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6114>

НИКОЛАЄНКО

Станіслав Миколайович

доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України,
ректор Національного
університету біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті здійснено аналіз окремих ініціатив Міністерства освіти і науки України в галузі вищої освіти, зокрема, проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам, проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення передумов для модернізації мережі закладів вищої освіти)», проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу у вищій освіті, Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році тощо.

Акцентовано увагу на необдуманості, поспішності, суб'єктивізмі сучасних рішень та реформ у системі освіти: часто ці ініціативи суперечать діючому законодавству, не відповідають викликам часу, йдуть всупереч євроінтеграційним устремлінням держави, не сприяють підвищенню якості освіти, посиленню практичної підготовки, сіють соціальну напругу. Порушено питання підвищення якості освіти і науки в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України та надано практичні рекомендації його вирішення. Автор наголошує на необхідності обдуманого прийняття рішень стосовно реформ у системі освіти, раціональному використанні наявних ресурсів, мобілізації науково-педагогічних колективів на творення і результат, який би сприяв Перемозі, сприяв формуванню свідомого громадянина, висококласного фахівця, зберіг і примножив здобутки української освіти.

Ключові слова: вища освіта; фахова передвища освіта; інноваційні проекти; ініціативи МОН України в галузі освіти; фінансування здобуття вищої освіти.

Вираз мудрого Григорія Сковорода, який винесений у заголовок статті, говорить про те, як воля людини до недоброго може виявитися сильнішою, ніж до блага людського (Хоткевич, 1920). Тобто біблейська мудрість щодо того, що добрими намірами дорога може привести «не туди», нині явно простежується в українській освітній політиці.

Ситуація в Україні: воєнний стан, пандемія негативно вплинули на діяльність університетів. Вимушений перехід на дистанційне навчання не дав очікуваної якості навчання в школі, в університеті. І в цьому нічого дивного не має. Історія, як кажуть, повторюється. Бо ще в 60-х роках минулого століття лауреат Нобелівської премії шведський фізик Ганнес Альфред опублікував футуристичний нарис під назвою «Історія великої обчислювальної машини», де стверджував, що комп'ютери вирішать все, в т.ч. і освітня проблема. Йшлося про заміну живого університетського спілкування «телетоталом» — пристроєм, який являв собою комбінацію автоматичного телефону, радіо та телебачення (Johannesson, 1966). Та пройшов час і життя відкинуло ці пророцтва. Проте, світ шукає нові підходи до університетського життя, нової місії університетів

у суспільстві, які визначаються як ініціатори майбутнього. Вчені стверджують, що заклади вищої освіти повинні збалансувати свою спадщину, традиції та культурну «модернізацію» (Geschwind & Gustafsson, 2024).

Майбутнє концептуалізується як невідоме та складне «суспільство знань», що характеризується прискоренням, жорсткою конкуренцією.

Країни Європейського Союзу постійно оновлюють майбутні перспективи вищої школи, намагаються діяти на випередження. Спробуємо і ми розібратися в освітніх проблемах, поглянути на все неупередженим поглядом, з точки зору саме вітчизняних, українських інтересів. Чому саме так? Бо в останні роки в державі, владних структурах спостерігаємо певну недовіру, зверхність до діяльності українських університетів, вчених, що не є секретом. Сформувалася велика група т.з. реформаторів-грантоїдів, спираючись на підтримку окремих західних фондів, привласнила собі право вершити реформи в Україні, розділивши освітню громаду на дві категорії: «ми» — правильні, сучасні і «вони» — застійні, відсталі, «феодалні» колективи закладів вищої освіти та, звичайно, їхні керівники. Не вплинула на таке ставлення і війна, ті біди, які впали на голову українських студентів і викладачів. Часто-густо цим групам реформаторів вдається добитися свого, бо мають великий фінансовий ресурс, не шкодують коштів на медіапідтримку. Чого не можуть собі дозволити українські вчені, викладачі, які не звикли до дискусій, до боротьби, а звикли просто працювати. Воєнний стан, ситуація в економіці потребує більш чутливого ставлення до їхніх потреб, певної емпатії з боку держави. Тож спробуємо проаналізувати деякі ініціативи «друзів-реформаторів».

Проводячи такий аналіз, напевно згадаймо і свою історію. На зорі української державності Михайло Грушевський писав, що *добре робити історію важливіше, ніж гарно писати її* (Грушевський та ін., 1991-2000). І сьогодні, керуючись настановами першого очільника України, кожен українець, громадянин, тим паче освітянин, мусить розуміти про ту відповідальність, яка лягла нам на плечі в ці лихі воєнні роки. Особлива відповідальність на тих, хто опікується навчанням і вихованням молоді, хто досліджує та продукує інновації, дбає за майбутнє України. Від наших дій, виховання молоді, патріотів-фахівців залежить майбутня перемога і наступна відбудова держави. І чи не є оцінкою нашої школи, універ-

ситетів героїзм і професіоналізм воїнів-випускників, які мужньо боронять державу. Не випадково славнозвісний Отто фон Бісмарк в свій час писав, що в битві під Садовою переміг прусський вчитель (Бісмарк, 2019), його учні. Канцлер Пруссії розумів, яка роль відведена в державі школі, освіті, вчителю. І тут виникає питання, а чи розуміє нинішня українська влада цю роль, зокрема і роль вищої освіти.

Зазначимо, що вища освіта України з 1999 року поступово інтегрується до європейського освітнього простору. Особливо цей період був плідним з травня 2005 року, коли Україна долучилася до Болонської угоди. Відбулися певні зміни в діяльності університетів. Переважна більшість науково-педагогічних колективів закладів вищої освіти стали активно співпрацювати з іноземними вишами, адаптовують і гармонізують освітній процес, зміст освіти, виконують спільні міжнародні проєкти, реалізують програми подвійних дипломів, тисячі студентів та викладачів навчаються, викладають, проходять практику й стажування за кордоном. Кращі університети представлені у міжнародних рейтингах — QS, TIMES, Webometrics тощо.

Тому дивно чути з вуст окремих нинішніх владців, які заявляють, що вони перші йдуть в Європу, відкритий світ. Видно, що все для них вперше, звідси і хаотичність, непродуманість їхніх кроків.

Як показав останній досвід, коли українські студенти та деякі викладачі під час війни змушені були виїхати до європейських університетів на навчання, роботу, міжнародні партнери відзначали досить якісну їхню підготовку, відповідно добрий фаховий рівень викладачів та науковців. І це на тлі низки наявних проблем, військового стану, а також таких хронічних, як застаріла матеріальна база, низька оплата праці педагогів і науковців, недостатня їхня вмотивованість тощо. На нашу думку, запроваджувати досвід університетів Європейського Союзу, об'єктивно оцінювати процеси, поширювати досвід кращих вітчизняних вишів країни на всю систему є одним з пріоритетних завдань Парламенту, Уряду, Міністерства освіти і науки України. Парадигмою дій мусить бути теза — *зберегти все найкраще в себе, взяти все найкраще в європейських колег*. Не знищити, не зруйнувати, а зберегти, примножити!

Цього в реальному житті ми не спостерігаємо, на жаль. Натомість бачимо певну розбалансованість у діях виконавчої та законодавчої влади,

суб'єктивізм, який межує з волюнтаризмом, небажанням інколи дослуховуватися до думки науково-педагогічних колективів, ігнорування наявного позитивного досвіду.

У зв'язку з цим хочемо звернути увагу на деякі ініціативи Міністерства освіти і науки України в галузі вищої освіти, оцінити їх, спробувати внести корективи в дії виконавчої та законодавчої влади.

Такі оцінки дозволяє багаторічний досвід законодавця, міністра та ректорська діяльність. Їхня мета — допомогти владі, застерегти від хибних кроків.

По-перше, що викликає стурбованість — це намагання будь-що внести зміни в діюче законодавство, при цьому авторів реформ часто-густо не цікавлять результати і наслідки, їх більше цікавить сам процес. Все як у Едуарда Бернштейна: «рух-все, ціль — ніщо» (Бернштейн, 1991). Серед таких новацій візьмемо спробу *змінити модель фінансування здобування вищої освіти*, передбачена законопроектом від 10 січня 2024 р. № 10399, який вже схвалений у першому читанні (Верховна Рада України, 2024). Законопроект досить неоднозначний, він дає змогу уряду, зокрема міністерствам фінансів, економіки самовільно, без будь-яких нормативів виділити кошти на вищу освіту за *залишковим принципом*, до речі, навіть і після війни. При цьому ніхто не бере до уваги, що в Європейському Союзі на вищу освіту виділяється не менше 2 %, а на науково-інноваційну складову 3 % від ВВП ЄС (Eurostat, 2023). В Україні нині відповідно 1 % та 0,17 %. Розуміємо, що йде війна, дуже важко уряду, всій країні. Але ми кажемо більше, про підходи, про ставлення уряду до освіти.

Прикро, що у законопроекті № 10399 закладена по суті ліквідація державного замовлення, а за цим і стипендій студентам, під приводом переходу до надання грантів та кредитів на навчання. Об'єктивно оцінюючи цей законопроект, слід зауважити, що він суперечить статті 53 Конституції України, якою громадянам гарантується право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (Конституція України, 1996). У відповідності із Основним Законом стаття 72 Закону України «Про вищу освіту» передбачає механізм реалізації цього конституційного права громадян (Закон України, 2014). Громадяни України мають право безкоштовно здобувати вищу освіту на конкурсній основі. Для цього законодавці передбачили,

що число державного замовлення не може бути меншим 51 % від чисельності студентів, що в свою чергу мусить складати не менше 180 осіб на 10 тисяч населення. Такий механізм парламент заклав в попередні роки для майбутнього розвитку країни, вищої школи. Об'єктивний аналіз ситуації в сільському господарстві, наприклад, свідчить, що наявність підготовлених фахівців, нові технології дозволяють не тільки годувати всю країну, а й експортувати збіжжя.

Грантовий підхід безпеліційно руйнує цей механізм, який дозволяв мати в Україні близько 500 студентів на 10 тисяч населення, при цьому США мали 560 студентів на 10 тисяч населення, у багатьох країнах Європейського Союзу майже такі ж показники (Census Bureau, 2024).

За оцінкою Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України в країні натеper проживає від 28 до 34 мільйонів осіб (Слово і Діло, 2023). Відповідно до діючих законів число студентів, які здобувають вищу освіту за кошти державного бюджету на кожному курсі, повинно бути не менше 91,6-111 тисяч осіб. Маємо близько 70 тисяч осіб.

Погляньмо ще на це питання і з фінансового боку, здатності української сім'ї оплачувати навчання дітей. Згідно зі Звітами МОН України про виконання паспортів бюджетної програми 2201160 у 2021, 2022, планових показників у 2023 році середні витрати на навчання одного студента (приведений контингент) за державним замовленням становили 71 451,0 грн, 69 289,2 грн та 55 282,0 грн відповідно, що пов'язано з воєнним станом, зменшенням фінансування в цілому та вимушеним рухом студентів, відповідно (МОН, 2023). Більше того, за окремими спеціальностями, особливостями фінансування окремих закладів вищої освіти витрати на підготовку здобувачів вищої освіти сягали до 80-100 тисяч гривень на рік (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний університет біоресурсів і природокористування України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Львівська політехніка» тощо). Пропонований Міносвіти номінал сертифікатів у розмірі лише 15-50 тисяч гривень не дозволить профінансувати повну підготовку фахівця, особливо для фінансування складних, не дуже популярних професій, що означатиме фактичний перехід до платної

вищої освіти в Україні. Він не враховує реальну вартість підготовки фахівців. Зменшення бюджетного фінансування здобуття вищої освіти змусить заклади вищої освіти збільшити вартість навчання мінімум до собівартості. За твердженням авторів закону його дія не поширюватиметься на педагогічні та медичні, військові спеціальності. Проте, якщо взяти до уваги, що цей процес буде регулюватися Кабінетом Міністрів України, то можливі будь-які трансформації.

У групи ініціаторів «радикальних реформ» в рукаві приховані й інші козири — це акціонування, корпоратизація закладів вищої освіти, призначення ректорів наглядовими радами, що може свідчити про бажання деякого з творчої молоді пожити-ся матеріально-технічною базою університетів.

Ініціатори цих змін не враховують той факт, що в населення України нині немає резервів для оплати здобуття вищої освіти. Про це свідчить аналіз Федерації профспілок України. Понад 3 мільйона працівників втратили робочі місця, рівень бідності виріс з 5,5 % до 24,2 %, у більшій частині населення (53 %) доходи зменшилися, понад 7 мільйонів українців опинилися за межею бідності) (Профспілка металургів і гірників України, 2023).

Запропоновані зміни спровокують велику соціальну напругу, оскільки студенти ще й не отримуватимуть академічну стипендію, що наразі частині з них дає можливість хоч якось прожити.

Аналіз, проведений автором статті, демонструє, що в кошторисах більшості закладів вищої освіти за загальним фондом 90-95 % — це заробітна плата з нарахуваннями. Коштів багатьом університетам часто не вистачає на виплату передбачених законодавством доплат, зокрема за вчене звання, науковий ступінь тощо.

Окрім цього, зменшення державного фінансування може підштовхнути процес до зникнення т.з. «непопулярних» інженерних, фізико-математичних, енергетичних, будівельних, природничих, агробіологічних спеціальностей, руйнації унікальних колективів кафедр, науково-педагогічних колективів, відтоку наукових кадрів.

Реалізація «з коліс», без об'єктивного аналізу та обговорення в наукових, освітянських колах даної реформи, без експерименту, практичного опрацювання всіх її організаційно-правових механізмів та наслідків, призведе до перекосу у фінансуванні університетів, породить низку конфліктів з владою та може спровокувати соціальну напругу. Не випадково навіть Міністерство фінан-

сів України застерегло законодавців, Уряд, що недосконалість механізмів адміністрування закону може привести до хаосу в системі вищої освіти (Кабінет Міністрів України, 2023).

На цьому тлі вперте бажання ініціаторів реформи надавати можливість використовувати гранти (сертифікати) приватними університетами, що суперечить Бюджетному кодексу України, сприятиме до перетоку щорічно орієнтовно 500 мільйонів гривень із державних закладів вищої освіти до приватних. І це відбувається на тлі зубожілого стану матеріальної бази українських університетів, особливо педагогічних, технічних, аграрних, інших. Стверджую — задум авторів змін не принесе додаткових ресурсів закладам вищої освіти, а навпаки, викличе певне зменшення приватних надходжень за навчання, бо студенти з інженерних, технічних, аграрних та інших спеціальностей сплатити великі суми вартості контрактів просто не захочуть і не зможуть.

Продовжуючи аналіз, нагадаю, що парламент України в 2019 році вніс в Конституцію зміни, якими визначено євроатлантичний курс держави, рух до Європейського Союзу та НАТО (Закон України, 2019).

Дорожня ж карта оновлення і розвитку вищої освіти України визначена, як раніше зазначалося, Болонською угодою. Тож, аналізуючи дану новацію, зазначимо, що на сьогодні практично в жодній країні Європейського Союзу немає подібної моделі фінансування здобуття вищої освіти. До прикладу, в Польщі діє формульна модель фінансування, згідно з якою заклад вищої освіти отримує державне фінансування в діапазоні 96-104 % до обсягів минулого року. А основні кошти визначаються залежно від трьох складових — кількості студентів, викладачів та наукової діяльності (European Union, 2024). Проте, чомусь вітчизняні владці не поспішають застосовувати досвід Європейського Союзу, а вишукують зразки своїх змін далеко поза межами Європи.

На сучасному етапі стратегічні цілі європейського освітнього простору до 2030 року визначають, що 45 % людей у віці 25-34 років мають здобути вищу освіту, а 60 % дорослого населення навчаються упродовж останнього року, водночас 80 % населення повинні мати базові цифрові навички, а виробництво має охопити 20 мільйонів фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (European Union, 2021).

Зрозуміло, що військові дії диктують свої правила, але чому цей вектор руху розвитку євро-

пейських університетів не враховується при на-
працюванні змін у вищій школі в Україні.

До речі, у своїй книзі «Модель нового амери-
канського університету» М. Кроу та В. Дебарс
зазначають, що орієнтація провідних американ-
ських університетів на навчання винятково еліти,
суперобдарованих дітей вичерпала себе. Молодь
із середніми оцінками з різних соціальних проша-
рків, потрапляючи в умови дослідницького уніве-
рситету, успішно набуває фаху (Crow & Dabars,
2015).

Україна знаходиться нині в критичному стані,
мусить думати про перемогу та відбудову, але
всім зрозуміло, що держава не повинна турбува-
тися за долі «крутих» спеціальностей, а дбати
перш за все, за військову, оборонну міць, підго-
товку інженерів, машинобудівників, айтивців,
енергетиків, будівельників, аграрників, фахівців
гірничо-збагачувального комплексу, які захис-
тять, відбудують зруйновану державу. Звичайно
мусимо не забувати і за фахівців гуманітарної
сфери, медиків, педагогів.

По-друге, суперечливою ініціативою освітніх
реформаторів є також зміна підходів до виборів
керівника закладу вищої освіти. У 1990 році сту-
денти-учасники «Революції на граніті» з-поміж
загальних, політичних питань (зі слів учасника
В'ячеслава Кириленка) вимагали також і демок-
ратизації управління університетами, і зокрема,
щоб відбувалося обрання ректорів, директорів,
деканів усією академічною спільнотою. Що було
враховано і закріплено в чинному законодавстві
України. Подібно до вітчизняної, діє система
виборів керівників закладів вищої освіти в Євро-
пейському Союзі, де виборцями керівників є
представники науково-педагогічних колективів та
студентства.

Дивує те, що радники із грантових програм,
ідеї яких домінують в офіційному освітньому
просторі, хибно вважають, що головною запору-
кою всіх реформ є — проста річ — заміна
«застарілих» керівників закладів вищої освіти,
переведення їх під «ручне» керування. Нині
відкрито руйнує університетську демократію і
автономію і т.з. оцінка діяльності закладів вищої
освіти за допомогою KPI, запроваджена Законом
України «Про вищу освіту» в 2019 році. Цей рефо-
рматорський крок часто дивує наших сусідів з
Європейського Союзу. Наприклад, польських
колег після обрання просто призначає міністр,
навіть без контракту, лише узгоджує форму опла-
ти ректору. Ця чергова реформація не сприяє

демократичному розвитку університетів, а ро-
бить ректорів «керованими», не здатними до
дискусії, відстоювання законних прав колективів.
А в умовах воєнного стану цей підхід взагалі є
абсурдним.

Дійсно, в американських університетах існує
практика призначення ректора наглядовою ра-
дою. Є така практика і в українських приватних
зкладах вищої освіти. Але тут йдеться про при-
ватні заклади вищої освіти, або корпоративні з
певним відсотком державної власності.

На думку фахівців, неможливим є використан-
ня механізмів корпоративного управління, коли
наглядові ради призначають ректорів, оскільки
ЗВО не є корпораціями. Це положення супере-
чить українському законодавству, а також євро-
пейській практиці, дискредитуючи автономію
університетів і принципи демократичності.

Спроби запровадити ці підходи в одному зі
столичних університетів викликають подивування
і тривогу за долю цього вишу. А заяви т.з. очіль-
ників цього закладу вищої освіти про створення
Силіконової долини шляхом організованої автос-
тоянки на території, шоковують своїм непрофесіо-
налізмом.

*Аналізуючи останні реформаторські потуги
Кабінету Міністрів України, хочу звернути увагу
і на проєкт Закону України «Про внесення змін
до деяких законів України (щодо створення
передумов для модернізації мережі закладів
вищої освіти)», який абсолютно не враховує
наявний досвід розвитку в Україні ступеневої
системи фахової передвищої освіти.*

Практика свідчить, що більш ефективну підго-
товку фахівців середньої ланки здійснюють коле-
джі в складі університетів. Названа категорія
закладів має достатню методичну, науково-
технічну підтримку. Це, в першу чергу, дає мож-
ливість забезпечувати досить пристойну якість
освітнього процесу, а талановитій молоді продо-
вжувати навчання в закладі вищої освіти. До
війни близько третини випускників продовжують
навчання за денною та заочною формами в уні-
верситетах та інститутах. Більшість із них — за
заочною формою навчання. Майже половина
випускників коледжів йдуть на виробництво, у
реальну економіку, оскільки заочне навчання
дозволяє і працювати.

Реформатори переймаються тим, що, мовляв,
коледжі в складі університетів є такими собі
«сировинними придатками», з яких заклади
вищої освіти черпають абітурієнтів... А завдання

коледжів — готувати фахівців для економіки України. Але як бачимо з наведених цифр, ця теза є нежиттєздатною. Стримує бажання випускників коледжів йти працювати не перебування коледжів в складі університетів, а відсутність гарної роботи і відповідної заробітної плати.

Реалії життя свідчать, що завдяки співпраці базових ЗВО з коледжами відбувається регулярне підвищення кваліфікації та перепідготовка педагогічних працівників, професори та доценти читають лекції для педагогів та студентів коледжів. Безкоштовне навчання в аспірантурі базового закладу дозволяє розвивати кадровий потенціал коледжів невідривно від освітнього процесу, спільні інноваційні проєкти дозволяють працювати з представниками бізнесу. Педагогічні працівники коледжів спільно з університетськими колегами мають можливість працювати в авторських колективах над рукописами підручників і посібників, виконувати науково-дослідну роботу.

Переконані, необґрунтоване, насильницьке виокремлення коледжів зі структури закладів вищої освіти нанесе непоправну шкоду державним інтересам, потягне за собою передачу їхнього фінансування на місцеві бюджети, які не готові до такої статті видатків. Жодна обласна рада не виступила у підтримку такого рішення. Навпаки, депутати Київської, Вінницької, Чернігівської, Закарпатської, Тернопільської обласних рад, розуміючи економічні, соціальні реалії та існуючі загрози, їхню неспроможність надавати навчально-методичну підтримку, виступають за збереження існуючої мережі закладів фахової передвищої освіти, зокрема перебування коледжів у складі університетів (Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2024).

Посилання авторів змін на європейський досвід не є об'єктивним. Аналіз, проведений фахівцями міжнародного відділу НУБіП України, говорить, що немає таких рекомендацій і з боку Європейського Союзу. Уважаємо, що такий крок суттєво здорожчить підготовку кадрів та зруйнує існуючі продуктивні зв'язки між закладами освіти. При цьому слід нагадати, що ступенева освіта, продовження навчання професійно-орієнтованих студентів, як правило з бідних сімей, за фахом в університетах за скороченим терміном (2-3 роки) економить бюджету держави більше 1 млрд грн. у рік.

Існуюча нині мережа коледжів забезпечує потребу у фахівцях більшості галузей економіки для різних регіонів України, а не окремо взятої області. Так, у Немішаївському фаховому коледжі навчається молодь з 19 областей, а в Мукачівському фаховому коледжі — з 12 областей, і так скрізь. Прийом студентів і розподіл молодих фахівців здійснюється в межах держави, а не окремо взятого регіону за місцем знаходження закладу освіти. Тому, фінансування коледжів з одного місцевого бюджету є суперечливим та не логічним.

Крім того, слід врахувати, що заклади фахової передвищої освіти успішно вирішують не тільки професійні завдання, а й виконують значні соціальні функції. За нашими дослідженнями майже 15 % студентів мають статус дітей-сиріт, а 47 % — потребують соціального захисту і додаткових витрат на їх утримання.

Наше спілкування з органами місцевого самоврядування, з департаментами освіти і науки, говорить про те, що вони не готові до навчально-методичного супроводу діяльності коледжів. Передача на місцеві бюджети, додаткове навантаження на них в умовах війни призведе до поступового знищення як самих колективів, так і матеріальної бази коледжів, вилучення в них земель, буде нанесений непоправний удар економіці країни.

На думку Асоціації працівників аграрних закладів вищої освіти слід не допустити цього, а треба підтримати українську економіку, сприяти її післявоєнній відбудові, запобігти масштабному виїзду за кордон кращих викладачів і науково-педагогічних працівників коледжів, тому необхідно залишити ці заклади освіти у складі вишів України. Щоб підтримати рівноправний характер стосунків, ми також пропонуємо спростити порядок виходу колективів коледжів зі складу закладів вищої освіти в разі їхнього бажання.

Нами вбачається, що намагання вилучити коледжі із складу університетів є неприкритою спробою поживитися землями і матеріально-технічною базою цих важливих навчальних закладів з боку окремих владців, бюрократії та певних представників бізнесу в умовах воєнного стану та відсутності необхідної уваги з боку державних органів до цієї проблеми.

Суспільство поступово починає розуміти справжні цілі деяких реформ. Так спроби Міністерства освіти і науки України через законодавчі ініціативи (законопроект від 23 жовтня 2023 р. № 10177)

(Верховна Рада України, 2023) ліквідувати заочну форму навчання викликали повне несприйняття у суспільстві, воїнів Збройних Сил України, суспільстві, парламенті, а також громадян, які змінюють напрями діяльності і здобувають додаткову освіту, батьків студентів, які змушені паралельно працювати аби вижити. Як свідчить практика, заочне навчання з елементами дистанційного є в багатьох країнах Європейського Союзу, зокрема Польщі, Словаччині, Чехії.

Щодо проблеми об'єднання, закриття, ліквідації закладів вищої освіти. Ця тема є надзвичайно чутливою і складною, особливо для університетів з окупованих, прифронтових територій. З одного боку існують об'єктивні проблеми — в держави сутужно з коштами. З іншого — є запит на збереження інтелектуального капіталу, забезпечення регіонів кваліфікованими кадрами. Існує ще і важливий фактор — соціальний захист науково-педагогічних працівників, співробітників, особливо тих, хто змушений був покинути свої міста.

Наше бачення вирішення цієї гострої і складної проблеми — це серйозний підхід, глибокий аналіз ситуації, проектування відбудови економічного потенціалу, потреби в кадрах, вироблення зрозумілої економічної стратегії уряду, зрозумілих критеріїв тощо.

На жаль, склалося так, що п'ятий рік уряд не зміг надати, а парламент затвердити, як це передбачає Конституція, Основні засади економічного та соціального розвитку України. Звідси і виникає та невизначеність і напруга, яка не дає Міносвіти приймати обґрунтовані необхідні рішення.

На нашу думку, слід відповідально і з довірою один до одного поставитися до цієї та інших проблем, зібратися до купи керівникам Уряду, Міністерства освіти і науки України, представникам закладів вищої освіти, місцевої влади і відверто поговорити, виробити зрозумілі критерії, залучити до діалогу місцеві еліти. Потім соборно затвердити алгоритм дій.

Нині ж поки все робиться, на жаль, кулуарно, з кавалерійського наскоку, існує певний суб'єктивізм, який і породжує непорозуміння і напругу в суспільстві. Потрібен, як повітря, діалог і взаєморозуміння.

Проведений аналіз лише частини запропонованих реформ свідчить про їхню поспішність, суб'єктивізм, часто ці ініціативи суперечать діючому законодавству, не відповідають викликам

часу, йдуть всупереч євроінтеграційним устремлінням держави, не сприяють підвищенню якості освіти, посиленню практичної підготовки, сіють соціальну напругу.

Завершуючи аналіз т.з. освітніх реформацій, звертаємо увагу на дискримінаційний характер Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році. Цей порядок не є адекватним вимогам часу.

Спілкування із випускниками шкіл та їхніми батьками, вчителями на днях відкритих дверей (близько 1570 учасників) виявило гостру їх занепокоєність щодо умов проведення в 2024 році національного мультипредметного тесту (НМТ). Зокрема йдеться про складання тестів з більшої кількості предметів — 4 у 2024 р. проти 3 у 2023 р., велика тривалість процедури тестування (4 години). Учні зауважували про свою нездатність скласти чотири предмети (НМТ) за один день. Адже кожен блок тесту триватиме дві години, а рівень складності кожної дисципліни значно відрізняється, що матиме вплив на психологічне здоров'я та розумові здатності дитини. Проходження даного тесту спричинить недостатню уважність дітей, їхній психологічний стан. Така тривала розумова робота, під час якої однозначно виникатиме розсіювання уваги, зниження її концентрації, що в поєднанні з високим емоційним напруженням, тривогою здатне привести до зростання кількості помилок у відповідях. Як наслідок — знижується валідність тестування — воно виявлятиме не стільки рівень знань, скільки поєднання збереженості психіки школяра з його стресостійкістю та рівнем набутих знань.

Без відповіді залишається ситуація про загрозу ракетних ударів під час виконання НМТ, можливий зрив і перенесення цих заходів у різних регіонах.

Учні, вчителі та батьки одностайно зазначають про існуючу величезну психологічну перенапругу, яка спричинена тривалою війною та майже щоденними сигналами повітряної тривоги, попередніми роками карантинних обмежень, а також складнощами навчання у випускному класі.

У таких реаліях, на нашу думку, Міністерство освіти і науки України спільно з парламентом мали б ще раз ретельно проаналізувати ситуацію та піти на зустріч сотням тисяч випускників шкіл, полегшуючи умови проведення вступної кампанії 2024 року. Мова могла б йти про спрощення національного мультипредметного тесту — проведення його у двох видах:

- 1) українська мова та математика;
- 2) українська мова та історія.

Учні і батьки зазначають, що автори правил прийому не скористалися досвідом проведення вступної кампанії 2023 року і продовжують створювати додаткові перешкоди, що і сприяє виїзду української молоді за кордон, де практично відсутня така практика оцінювання на рівні держави, а наших дітей сусіди радо беруть на навчання.

Переконані, що в нинішніх умовах молодь не готова скласти цей складний тест за один день. Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» для учнів 11 класу тривалість безперервної навчальної діяльності не може перевищувати 45 хвилин. Крім того, тривалість навчальної діяльності з використанням технічних засобів навчання на уроці не повинна перевищувати 30 хвилин для учнів 10-11 класів.

Тому, на нашу думку, слід невідкладно переглянути процедуру складання національного мультипредметного тесту 2024 року і внести відповідні зміни до Умов прийому. Адже в разі отримання негативного результату принаймні з одного предмету тесту, молода людина втрачає можливість вступу для здобуття вищої освіти і така ситуація травмує учнів та спонукає до виїзду вступників за кордон.

Вчителі, батьки, учні, колективи закладів вищої освіти кажуть, що вступна кампанія не враховує реалії війни, бід, які впали на голову учнів, понесених значних освітніх втрат, бідність населення. Уважаємо за необхідне підтримати прохання абітурієнтів, їх критичний стан та залишити, як у 2023 році, прохідний бал до 120 для вступу за кошти фізичних та/або юридичних осіб для спеціальностей галузей знань 08 «Право», 28 «Публічне управління та адміністрування», 29 «Міжнародні відносини», а також спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 226 «Фармація, промислова фармація», 228 «Педіатрія» галузі знань 22 «Охорона здоров'я».

Ситуація, що склалася в середній освіті натеper, а це п'ять років COVID-19, 2 роки безжалісної кровопролитної війни, години перебування в укриттях, вимагають удосконаленого моніторингу знань випускників, обов'язкової підтримки талановитої молоді, аби умотивувати їх залишитися в Україні. Доцільно повернути до Порядку прийому змогу проведення та надання додаткових (стимулюючих) балів учасникам Всеукраїнських

олімпіад для професійної орієнтації вступників зі спеціальностей, визначених у Переліку спеціальностей, яким надається особлива підтримка.

Державі необхідні кваліфіковані кадри для недопущення продовольчої кризи в Україні, відновлення усіх галузей господарства та повоєнної відбудови України. Потрібно повернути до Порядку прийому пункт такого змісту: «Під час вступу для здобуття вищої освіти виключно на місця за кошти фізичних та/або юридичних осіб на конкурсні пропозиції, які згідно з Порядком прийому передбачають складання єдиного вступного іспиту (ЄВІ) та/або єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ), крім спеціальностей 081 «Право» та 293 «Міжна-родне право», вступники магістри при вступі на інші магістерські програми, можуть за їхнім вибором подати результат ЄВІ та/або ЄФВВ, або пройти відповідну співбесіду та/або фаховий іспит у закладі вищої освіти».

Хочемо окремо *виступити на захист випускників коледжів*. Об'єктивно оцінюючи характер відношення урядовців до випускників коледжів, слід зазначити про очевидне бажання не допустити молодь до навчання в університети. Уведення положення про складання колежанами НМТ з чотирьох предметів та плюс запровадження єдиного фахового вступного випробування практично унеможливить продовження навчання студентами коледжів. Достатньо було б залишити одне випробування — ЄФВВ. Разом з тим, відповідно до пункту 1 статті 16 Закону України «Про освіту» (Закон України, 2017), фахова передвища освіта спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, дає практичні навички в професійній діяльності. Натомість, повна загальна середня освіта дає базові знання та навички, тому встановлювати однакові умови вступу для цих двох різних категорій вступників неприпустимо. Щоб не ставити під сумнів потребу в підготовці фахівців у сфері вищої освіти, пропонуємо в цьому році надати змогу отримати вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти за результатами двох предметів НМТ за вибором вступника.

Завершуючи перелік наявних проблем, щоб вийти зі штучно створеного протистояння освітньому штабу з громадськістю, колективами університетів пропонуємо:

- створити постійно діючу освітньо-громадську Раду за участі вчених Національної академії педагогічних наук України, університетської спі-

льності, представників Співки ректорів України, урядовців, народних депутатів України для обговорення наявних проблем, аналізу досвіду і рекомендацій та напрацювання змін до законодавства у сфері освіти і науки;

- провести консультації із провідними закладами вищої освіти України — членами Великої Хартії Університетів та Асоціації Університетів Європи щодо відпрацювання спільної точки зору для оцінки всіх ініціатив та підтримки тих новацій, які не суперечать євроінтеграційним процесам у системі вищої освіти України;

- узгоджувати наступні законодавчі ініціативи з питань освіти, науки та інновацій з Президією Національної академії педагогічних наук України, Співкою ректорів України, іншими вітчизняними громадськими освітніми організаціями.

Існуюча практика розробки і прийняття законів, постанов Кабінету Міністрів України, використовуючи величезні гранти (які, до речі, державі потрібно буде повертати), силами купки т.з. реформаторів є неприпустимою. Нагадаймо, що за даними Рахункової палати використано на це все 45 мільйонів доларів США (1,6 мільярда гривень) кредитів Світового Банку, це при тому, що багато українських університетів живуть без тепла взимку, а їхня матеріально-технічна база є вкрай застарілою. Не зрозумілим залишається питання: хто в Україні приймає рішення про проведення всіляких «експериментів» з освітою, хто визначає стратегію розвитку освіти і науки, чому до цих процесів не завжди допускається Національна академія педагогічних наук України, громадськість, вітчизняні педагоги та вчені?

Виконання перелічених кроків сприятиме справжньому підвищенню якості освіти і науки в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України. Враховуючи, що Президент України, проводячи останнім часом наради і зустрічі, постійно цікавиться позицією Співки ректорів закладів вищої освіти України з тих чи інших освітніх реформ. А отже перелічені пропозиції повинні бути сприйняті Кабінетом Міністрів та Міністерством освіти і науки України.

Не зважаючи на війну, слід кликати освітянське віче (можливо онлайн) із запрошенням Президента, членів Уряду, Верховної Ради України обговорити ситуацію в освіті і науці держави. Повернути всі державні кроки на користь українському Вчителю, Учні, Студенту і Вченому, а отже і всій країні. Реформи мають бути не заради парадів, порожніх змін, різних яскраво-

привітливих «візій», а заради підвищення могутності держави, благополуччя людей, що не можливо без першочергової турботи за українську освіту.

І мова не обов'язково про додаткові кошти, бо де їх взяти під час війни, а про мудру політику, раціональне використання наявних ресурсів, мобілізацію науково-педагогічних колективів на творення і результат, який би сприяв Перемозі, виховав би справжнього патріота, фахівця, зберіг і примножив здобутки української освіти.

Розуміємо, що Президент, прем'єр-міністр, інші урядовці, командування Збройних Сил України опікуються проблемами оборони і безпеки та повністю підтримуємо їх в цьому. Та не бачити того, що Україна рухається в гуманітарній галузі не туди, не можна. Університети були і є осередками демократії, майданчиками критичної оцінки дій влади, вироблення альтернативних пропозицій і рішень.

Допомогти і спрямувати український корабель на велику воду, не посадити його на рифи, правильно поставити вітрила — наше спільне завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бернштейн, Е. (1991). *Проблеми соціалізму і соціал-демократії* (переклад з німецької). Київ.
- Бісмарк, О. фон. (2019). *Думки та спогади*. Харків: Фоліо.
- Верховна Рада України. (2023, 23 жовтня). *Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу у вищій освіті* (10177). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43050>
- Верховна Рада України. (2024, 10 січня). *Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам* (10399). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43517>
- Грушевський, М. (ред.), & Сохань, П. (ред.) (1991-2000). *Історія України-Руси: в 11 томах, 12 книгах. Серія «Пам'ятки історичної думки України»*. Київ: Наукова думка. <http://surl.li/svykx>
- Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)». (2019, 7 лютого). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>
- Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Кабінет Міністрів України. (2023, 7 листопада). *Експертний висновок Міністерства фінансів України до законопроекту № 10399 від 10.01.2024 р. згідно зі*

- статтею 27 Бюджетного кодексу. України, https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-3864871.pdf
- Конституція України. (1996, 28 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- Міністерство освіти і науки України. (2023, 16 лютого). *Паспорт бюджетної програми на 2023 рік*. (173). <http://surl.li/svupi>
- Національний університет біоресурсів і природокористування України. (2024, 2 лютого). *Чернігівська обласна рада: не допустити припинення функціонування відокремлених структурних підрозділів у складі закладів вищої освіти*. <https://nubip.edu.ua/node/140730>
- Профспілка металургів і гірників України. (2023, 3 жовтня). *Заява СПО об'єднань профспілок до Всесвітнього дня дій за гідну працю «Настав час для підвищення заробітної плати»*. <http://surl.li/svumj>
- Слово і Діло. (2023, 6 квітня). *Інститут демографії назвав чисельність населення України*. <https://www.slovovidilo.ua/2023/04/06/novyna/suspilstvo/institut-demografiyi-nazvav-chyselnist-naselennya-ukrayiny>
- Хоткевич, Г.М. (1920). *Григорій Савич Сковорода (український філософ): короткий його життєпис і вибрані місця з творів та листів: з нагоди 125-літньої річниці з дня смерті*. Харків: Союз.
- Census Bureau, <https://www.census.gov/>
- Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030). (2021). (2021/C 66/01). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b004d247-77d4-11eb-9ac9-01aa75ed71a1>
- Crow, M., & Dabars, W. (2015). *Designing the New American University*. Johns Hopkins University Press.
- European Union. (2024). *Funding in education, Poland*. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/higher-education-funding>
- Eurostat. (2023, July 31). *Public expenditure on education by education level and programme orientation - as % of GDP*. https://doi.org/10.2908/EDUC_UOE_FINE06
- Geschwind, H., & Gustafsson, O. (2024). Knowledge for the unknown? A history of the future in Swedish higher education and research policy, 1970-2020. *Springer Link. Higher Education*. <https://doi.org/10.1007/s10734-024-01210-4>
- Johannesson, O. (1966). *Sagan om den stora datamaskinen*. Albert Bonniers förlag

BOOTS ON THE HEAD AND A HAT ON THE FEET

Some Views on the Modern Reform of Higher Education in Ukraine

Stanislav Nikolaenko

DSc in Education, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Rector of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article analyzes certain initiatives of the Ministry of Education and Science of Ukraine in the field of higher education, in particular, the draft Law "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Financing of Higher Education and Providing State Targeted Support to its Applicants", the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine (regarding the Creation of Prerequisites for Modernizing the Network of Higher Education Institutions)", the draft Law "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on the Development of Individual Educational Trajectories and Improvement of the Educational Process", the Procedure for Admission to Higher Education in 2024, etc.

Attention is focused on the thoughtlessness, haste, and subjectivity of modern decisions and reforms in the education system: these initiatives often contradict current legislation, do not meet the challenges of the time, contradict the European integration aspirations of the state, do not contribute to improving the quality of education, strengthening practical training, and sow social tension. The author raises the issue of improving the quality of education and science under martial law and the post-war recovery of Ukraine and provides practical recommendations for its solution. The author also emphasizes the need for thoughtful decision-making on reforms in the education system, rational use of available resources, mobilization of scientific and pedagogical teams to create and achieve results that would contribute to the Victory, help to form a conscious citizen, a highly qualified specialist, preserve and increase the achievements of Ukrainian education.

Keywords: higher education; professional pre-higher education; innovative projects; MES of Ukraine initiatives in education; financing of higher education.

Дата публікації: 25 квітня 2024 р.

Опубліковані матеріали відображають позицію автора, яка може не збігатися з думкою редакційної колегії видання.